

La fotografia a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (1870-1880)

Margarida Güell Baró

Doctoranda en Història de l'Art. Universitat de Barcelona. marga.guell@gmail.com

Resum

El present article és una primera presentació d'una part de la col·lecció de fotografies de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Focalitzant en el període 1870-1880, ens centrem en les fotografies que entenem que foren utilitzades en l'ensenyament de les belles arts i l'arquitectura (per tant, la fotografia com a document). El conjunt està compost de fotografies conservades (estimem que podrien ser unes 3.300) i fotografies referenciades en la documentació econòmica de la institució. L'article es divideix en tres parts: la recepció de la fotografia a l'Acadèmia durant el període 1870-1880; breu anàlisi de la col·lecció (contingut de les reproduccions; costos; proveïdors; freqüència de compra); i primeres hipòtesis de l'ús donat a aquest material fotogràfic.

Paraules clau: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi / fotografia documental / fotografia segle XIX

Abstract

Photography at the Sant Jordi Royal Academy of Fine Arts (1870-1880)

This article is a preliminary presentation of part of the photography collection at the Sant Jordi Royal Academy of Fine Arts. Focusing on the period from 1870 to 1880, we concentrate on the photographs that we believe were used to teach the fine arts and architecture (that is, photographs as documents). The collection consists of around 3,300 photographs, plus the photographs referenced in the institution's financial documentation. The article examines three features: the reception of photography at the Academy from 1870 to 1880, a brief analysis of the collection, and the early hypotheses on the purpose of this photographic material.

Keywords: Sant Jordi Royal Academy of Fine Arts / documental photography / 19th century photography

L'aparició del daguerreotip als anys trenta i la seva successiva aplicació en el terreny de les arts va suposar ampli un ventall de noves possibilitats en el camp de la docència de les Belles Arts i de l'arquitectura i va suscitar múltiples reflexions. Quan es va fundar l'Acadèmia Provincial de Belles Arts a Barcelona el 1849, feia 15 anys que s'havien fet les primeres proves de daguerreotip a la ciutat i que institucions com la Reial Acadèmia de Ciències i Arts n'havia ja percebut la utilitat i, des de 1839, jugat un paper rellevant en la recepció de la fotografia a Espanya.¹

L'arribada de la fotografia va suscitar arreu d'Europa reaccions divergents en els professionals de l'art, que oscil·laven entre el suport entusiasta (la fotografia es va començar a percebre com una evolució natural del gravat i la pintura) i la detracció (com així ho va expressar l'artista Paul Delaroche veient el seu primer daguerreotip “la pintura està morta des d'aquest dia”).² Entre els diversos debats encetats, el de la fotografia com a mitjà de reproducció i difusió de l'obra d'art, en detriment dels suports tradicionals, va ser un dels més vius, i va culminar anys més tard amb el text de Walter Benjamin, *La fotografia a l'època de la seva reproducció mecànica* (1936).³

Amb el present article pretenc fer una primera aproximació a la fotografia en el context de la Reial Acadèmia de Belles Arts vuitcentista. La problemàtica i hipòtesis que planteja la imatge fotogràfica en el marc d'aquesta institució són aplicables a altres institucions de caire acadèmic com són les

altres Reials Acadèmies provincials de Belles Arts d'Espanya (San Fernando a Madrid, Sant Carles de València, de la Puríssima Concepció a Valladolid) o les Reials Acadèmies de Ciències. En el cas de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, les conclusions obtingudes permeten entendre millor l'acceptació i la incorporació de la fotografia en els ensenyaments que aquella custodiava, així com en els criteris científics, pedagògics i estètics que guiaven la institució en matèria de fotografia. Hem acotat l'estudi al període comprès entre 1870 i 1880, per l'abundant documentació conservada i ens centrem en tres aspectes: l'interès i acollida que tingué la fotografia a l'Acadèmia (i com això es traduí en l'adquisició de material); el tipus i quantitat de material adquirit (conservat o no), així com els proveïdors; i per últim, la utilització que se n'hagués pogut fer a l'Acadèmia i a les escoles de belles arts i d'arquitectura que en depenien.

Acollida de la fotografia a l'Acadèmia

Una de les traces més visible de la incorporació de la fotografia a l'Acadèmia la trobem en els discursos acadèmics dels anys 60, que si bé no parlen explícitament del nou mitjà, sí que contenen observacions sobre la importància del model i de la còpia en l'aprenentatge de les belles arts. Tal volta és agosarat pensar que Manuel Milà i Fontanals tenia en ment la fotografia quan el 1860 afirmava que l'estudiant disposava cada vegada de més models i més variats i que “nunca como hoy se habían recorrido tantas y tan diversas regiones, ni reconocido y comparado mayor número de monumentos”;⁴ però tres anys més tard, sembla més tangible que hi pensi Jeroni Faraldo i Condemines (1823-1886), quan diu que “los poderosos elementos de instrucción con que cuenta el presente siglo alientan nuestra fe en el porvenir”.⁵

D'altra banda, les apreciacions de Carlos de Fontcuberta y de Perramón, en el discurs de 1866, exaltaven la “profanació”, degradació i excessos de què són víctimes les Belles Arts, “*al haber hecho aparecer en nuestro siglo el descubrimiento de uno de los mas portentosos medios de reproducción de la forma y de la luz*”.⁶ De Fontcuberta, que considerava l'art com quelcom d'essencialment religiós, per a qui l'art primitiu era la manifestació més pura i perfecta, percebia la reproducció mecànica com un atac contra el principi creador de Déu.

Fig. 1. Jean Laurent, Córdoba - Vista general del Coro de la Mezquita ó Catedral (núm. sèrie 2162). 335 x 252 mm. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

Però va ser Claudi Lorenzale qui, des del seu càrrec d'acadèmic i director de l'Escola,⁷ manifestà obertament la conveniència de la fotografia, interessant-se per les col·leccions més remarcables disponibles al mercat i comprant-les, essent així un dels mentors de la col·lecció fotogràfica generada per l'Acadèmia. De 1876 data la seva memòria sobre les festes florentines en homenatge a Miquel Àngel.⁸ Fou allí on segurament tingué ocasió d'intercanviar punts de vista amb Charles Blanc (1813-1882), responsable entre 1871 i 1874 de la gènesi del Museu de Còpies de París en tant que director de l'administració de Belles Arts.⁹ En aquesta memòria Lorenzale s'atura diverses vegades a parlar de fotografia: primer, recull amb interès les referències a fotografies de les pintures i dibuixos de Miquel Àngel, enviades per a l'ocasió pel Papa Pius IX i la Reina d'Anglaterra;¹⁰ en segon lloc, justifica la importància de la fotografia a les aules i als museus pel seu preu assequible i la seva exactitud molt superior a la del gravat; en darrer lloc, en subratlla la utilitat per les arts aplicades, la pintura i l'arquitectura, aprofitant per fer-se ressò de la col·lecció de fotografies d'edificis italians comprada pel South Kensington Schools, avui conegut com Royal College of Art de Londres i adreçades als alumnes d'arquitectura.¹¹

Fig. 2. Jean Laurent, Córdoba – Sitial del Obispo en el Coro de la Mezquita ó Catedral. (núm. sèrie 2164). 327 x 247 mm. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

Ens sembla doncs evident que per a Lorenzale la fotografia tenia unes característiques que la feien complementària de les eines d'aprenentatge existents (còpia a partir de model natural, del gravat, de la quartilla...) alhora que permetia enriquir l'univers mental de l'alumne, essent una alternativa al viatge i a la contemplació directa de l'obra.

En algunes ocasions hem pogut saber amb certesa a quina escola anava adreçat el material fotogràfic adquirit; en molts d'altres només podem mantenir la hipòtesi que devia ser un material per a l'aula o per enriquir la biblioteca de l'Acadèmia. Per a l'Escola d'Arquitectura es compraven bàsicament fotos de monuments i d'edificis; trobem casos en que l'Acadèmia adquiria sèries de diferents vistes d'un mateix edifici o monument que permetien recrear mentalment una obra volumètrica. En tenim un exemple clar en les 3 fotografies de diferents punts de vista del cor de la catedral de Córdoba (fig. 1, 2 i 3), en les 18 fotografies de la *Casa de Pilatos* de Sevilla (fotografies de portes i finestres, escala, sostre, reixa, intradós, mosaics i detalls del pati) o en les 58 de l'Alhambra de Granada (Alcoba de las Dos Her-

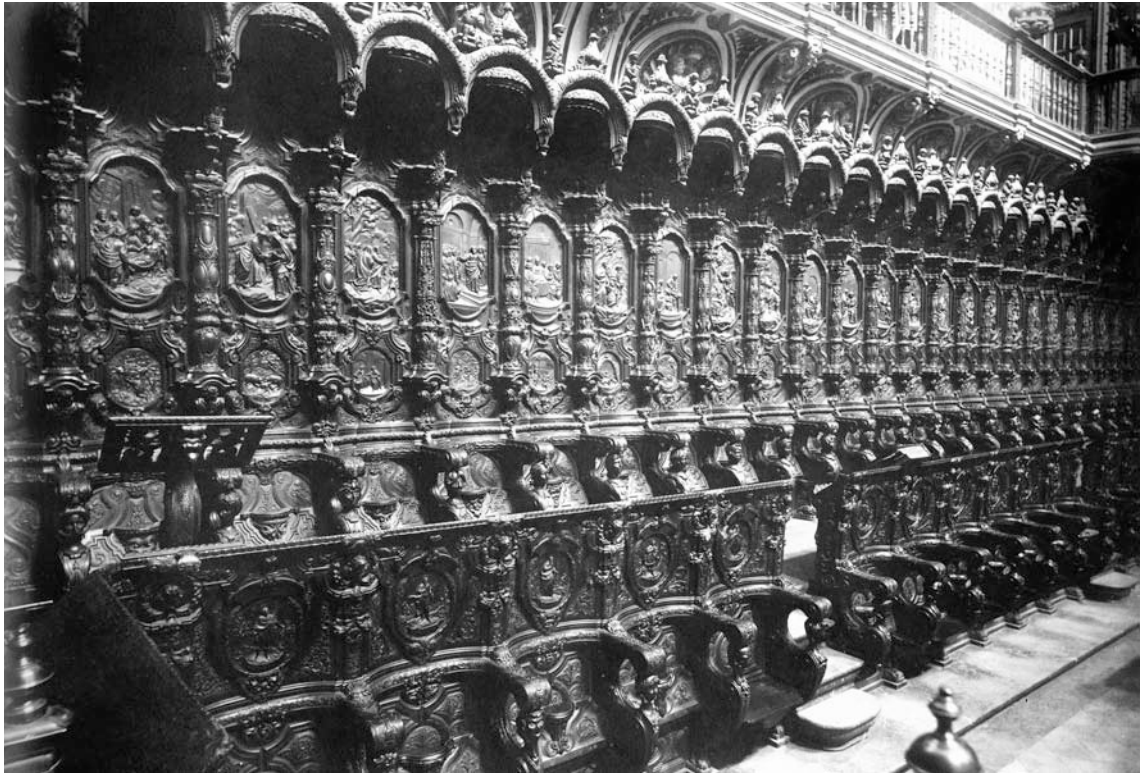

Fig. 3. Jean Laurent, Córdoba – Silleria del Coro de la Mezquita ó Catedral (núm. sèrie 2163). 247 x 337 mm. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

manas; Patio de Doncellas; Sala de Embajadores; Patio de los Leones).¹² Per als alumnes de Pintura, Gravat i Escultura es compraven reproduccions de quadres, dibuixos i escultures o motlles. Nombrosíssimes fotografies d'arts aplicades (mobiliari, orfebreria, armeria, ceràmica...) haurien pogut ser objecte d'estudi en cursos com els d'*Adorno*.

L'estudi dels plans d'estudi, entre altres, permetrà entendre com, quan i perquè s'utilitzava aquest material; saber, per exemple, si es feien exercicis de còpia i en quines assignatures; quan es recorria al gravat, a la fotografia o al model volumètric. Les marques d'agulles en algunes reproduccions semblen confirmar que aquestes es penjaven a la paret de l'aula, tal com s'apunta en l'acta de la Junta del 30 de març de 1874 referint-se als estudiants d'arquitectura;¹³ però també haurien pogut ser distribuïdes entre els alumnes per a ser copiades: això explicaria les nombroses còpies d'una mateixa fotografia, com és el cas d'un picaporta en forma de drac (fig. 4) o les d'un cotxet d'infant.¹⁴ No oblidem tampoc les nombroses referències a despeses per muntatge de fotografies damunt paper o cartró per facilitar-ne la manipulació.¹⁵

Fig. 4. Picaporta. 165 x 129 mm. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

La col·lecció de fotografies de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi¹⁶

I. El material que es conserva

Aquest article és fruit de la revisió d'una part del material fotogràfic conservat avui a l'Acadèmia¹⁷ (la quantificació exhaustiva, el registre i la catalogació de la totalitat del material és una tasca pendent de fer que permetrà determinar la datació i autoria d'una bona part de material avui orfe de referències, així com plantejar-ne el seu ús en el temps) i de la recopilació de referències escrites a material fotogràfic no sempre localitzat. L'acarament d'aquestes referències, contingudes sobretot en la documentació econòmica (llibres de comptes, justificants de lliuraments, factures, pressupostos, etc)¹⁸ amb les fotografies conservades ens han permès de fer-nos una primera idea de les fotografies existents a l'Acadèmia entre 1870 i 1880, i per tant, d'una "primera i incipient col·lecció de fotografies".

Actualment tenim identificades fotografies de 25 autors (noms espigolats dels llibres de comptes dels anys 70 i de les fotografies signades). El més remarcable per volum de fotografies és Jean Laurent Minier (1816-1892), fotògraf francès instal·lat a Madrid a partir de 1856. El seu èxit vingué donat pels seus repertoris sistemàtics de monuments arquitectònics, reproduccions de quadres (destaca la sèrie del Museu del Prado), vistes i paisatges i tipologies populars, arranats per sèries (*Pintura i escultura; Obres de modelat; Orfebreria; Arquitectura; Mobiliari...*), que anaven creixent any darrera any. L'Acadèmia es va interessar especialment per les seves fotografies d'obres espanyoles, de les quals n'hem localitzat fins avui 646 de signades, de què destaquen les d'arquitectura andalusa, (Granada i l'Alhambra, 65 fotografies; Còrdova, 46; Sevilla, 25), de Castella i Lleó (64), Tapissos (61) i *Real Armería de Madrid* (82).

En segon lloc, destaquen els àlbums de fotografies de Charles Thurston Thomson (1816-1868), *Series of photographs from the collection of the British Museum*, publicades per W. A. Mansell & Co. a Londres, dels que hem localitzat un volum d'antiguitats gregues (86 fotografies), un de prehistòria i etnografia (78), un d'antiguitats etrusques i romanes (83) i dos d'antiguitats siries de Nimrud i Kouyunjik (88 i 93 fotografies respectivament).¹⁹

Segueixen les fotografies de professionals que, a partir dels anys 1850, com Laurent, es dediquen a fer sèries o inventaris sobre arquitectura i obres d'art d'una ciutat, d'un país o d'un museu:²⁰ els florentins Alinari, especialitzats en obres d'art i monuments italians (7 fotografies); l'empresa familiar francesa Bonfils, especialitzada en l'Orient Mitjà (1 fotografia de Jerusalem); Adolphe Braun, instal·lat a Alsàcia, que treballà en la reproducció sistemàtica de fons de dibuixos de grans museus (5 de quadres del Museu del Louvre); Louis-Émile Durandelle (33 fotografies de les escultures de l'Òpera de París); el venecià Carlos Naya (3); Angelo de Mattia, actiu a Bari (50 fotografies d'arquitectura italiana); i una part de les sèries sobre Barcelona publicades per Franck (5) i Marcos Sala (11).

Per últim, tenim un grup de fotògrafs menys representats a la col·lecció o poc coneguts: Goupil & Cie.; el vienès Ludwig Angerer; G. Rossi (Milà i Gènova); Ziegler (París); Ducher & Cia.; Ribot (espanyol); i A.C. Champagne (París).

La temàtica de les fotografies abraça l'arquitectura i el detall arquitectònic (patis, escales, obertures, motius decoratius...; els elements decoratius arabitzants d'andalusia estan representats profu-

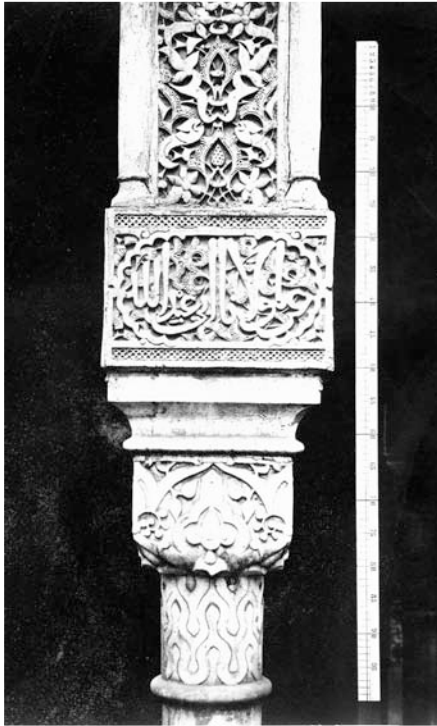

Fig. 5. Jean Laurent, Granada – Capitel en el patio de los Leones, con escala de 1m. (Alhambra) (núm. sèrie 1179). 340 x 255 mm. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

sament (fig. 5), l'escultura, la pintura, el dibuix, les arts aplicades (tapisseria, orfebreria, ceràmica, armeria, mobiliari, forja) i els “tipos populares”.

Els proveïdors de fotografies eren tant llibreters, que les venien com a complement d'altres materials d'ensenyament (com fou el cas d'Àlvar Verdager); com comerciants de material per al pintor (Teixidor); o representants de cases comercials fotogràfiques instal·lades a Barcelona, Madrid o l'estranger. Alguns d'aquests comerciants aplicaven descomptes a l'Acadèmia, atribuïbles a l'assiduitat de les compres.²¹

Un dels mètodes utilitzat per l'Acadèmia per estar al corrent del material fotogràfic disponible al mercat era la consulta dels catàlegs comercials. A dia d'avui n'hem localitzat 27 a l'Acadèmia. Malgrat que Laurent està molt ben representat a la col·lecció, només hem trobat un dels seus catàlegs comercials, *Nouveau guide du touriste en Espagne et Portugal. Itinéraire artistique*.²² En contrapartida, són nombrosos els catàlegs d'Adolphe Braun,²³ els de Mansell & Co. (un d'ells amb anotacions interessants referides a compres, fig. 6, 7),²⁴ Franck²⁵ i Carlo Naya.²⁶ Tots els catàlegs haurien pogut servir de referència per les compres realitzades entre 1870 i 1880.

II. El material fotogràfic documentat. Referències en la documentació econòmica²⁷

La documentació econòmica generada per l'Acadèmia permet conèixer el tipus de compres, la regularitat i els imports gastats en fotografia.

La dècada dels 70 començà amb empena amb la iniciativa de Claudi Lorenzale d'adquirir un volum important de fotografies conformant la col·lecció de Jean Laurent; per la tria i selecció prèvies, es nomenà una comissió integrada pel mateix Lorenzale amb Elies Rogent, Andreu Aleu i Andreu de Ferran,²⁸ que comprà els toms de pintura de les escoles *Espanyola*, *Italiana* i *l'Escola del Nord* i el de *la Real Armeria*,²⁹ més una selecció de fotografies de monuments arquitectònics i pintura moderna.³⁰

Als llibres de comptes del curs escolar 1871-1872, hi ha registrada la compra a *D.J. Ainaud, representant de Laurent a Madrid*, de “208 fotografías de monumentos de las provincias de Granada, Tarragona, Múrcia, Segovia”³¹ per un import de 936 ptes, i a *D. Gonzalo Honorio representante de la Casa Laurent de Madrid*, d'una quantitat indeterminada de “fotografías de monumentos de la Peninsula [ibèrica]” (742,50 ptes.),³² adreçades totes a la Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona.

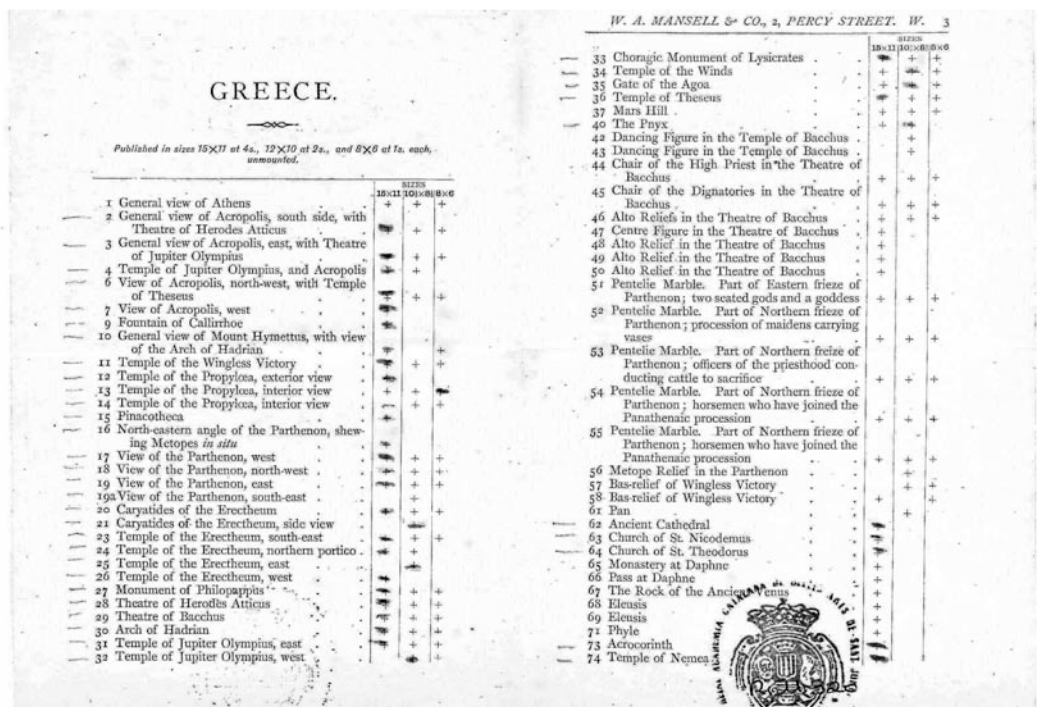
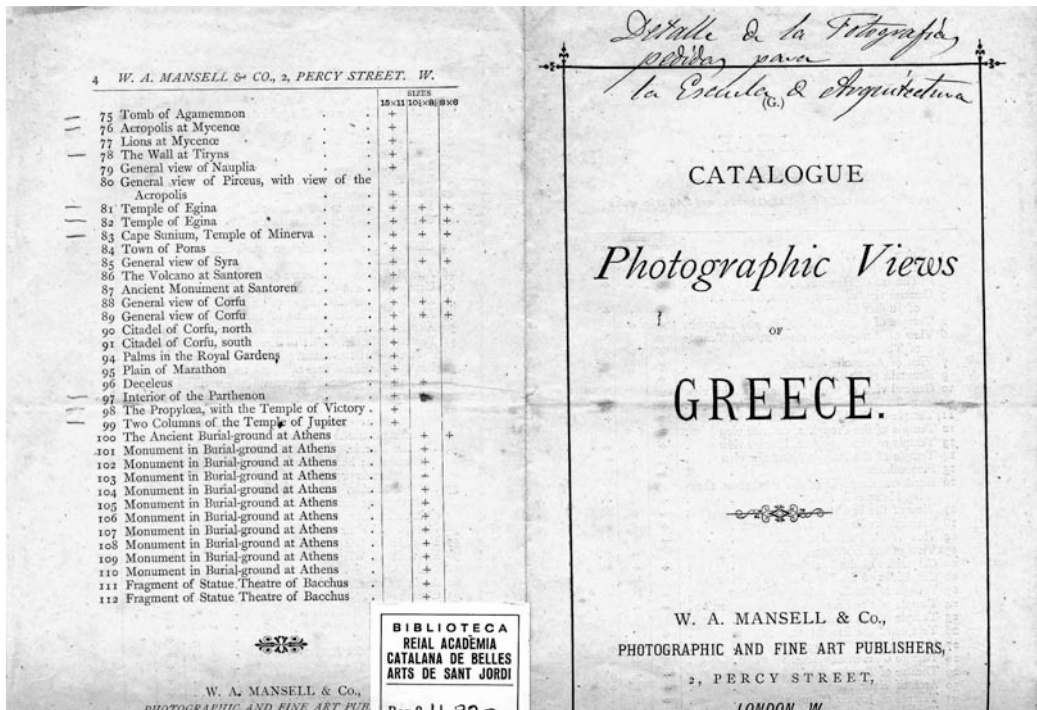

Fig. 6 i 7. Coberta i interior del *Catalogue Photographic Views of Greece*, publicat per W.A.Mansell & Co., Londres, s.d. Una anotació a la coberta puntualitza "Detalle de la [sic] Fotografías pedidas para la Escuela de Arquitectura". A l'interior del catàleg, 45 entrades han estat marcades; corresponen amb seguretat a les reproduccions que van ser comprades i els tamanyes de reproducció que es van escollir. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona.

Aquell mateix any ens consten compres a *J. Falk, fotógrafo*;³³ a *Felix Mandam* [?] (“nuevas fotografías”);³⁴ a *Marcos Sala*, fotògraf guardonat a l’Exposició General Catalana de Barcelona de 1871 (“cuatro fotografías de monumentos de Barcelona”).³⁵

Per altra banda, consta com a despesa per a la *Escuela Provincial de Pintura, Escultura y Grabado*, la compra de fotografies “de monumentos” de Laurent a *Juan Faya* del Bazar de los Andaluces de Barcelona per un total de 771,30 pessetes: 79 “reproducciones de cuadros modernos, esculturas, vistas y tipos populares” i 77 de quadres del Museu del Prado.³⁶

El curs següent (1872-1873) continuaren adquirint Laurents: unes vistes de la catedral de Barcelona i 24 fotografies de la *Real Armería de Madrid* consignades sota el nom genèric de “fotos de objetos de arte”.³⁷ Assenyalem que un complement de 159 fotografies de la *Real Armería* muntades sobre cartró fou adquirit el 1873-1874 a *J. Faya*.³⁸ A *Jaime Boadas* es compraren “cuatro fotografías de otros grupos de estatuas de Dresde a 7,50 ptes. una”.³⁹

Paral·lelament a aquestes inversions, al novembre de 1872, a petició dels acadèmics Lorenzale, Francesc Miquel i Badia, Elies Rogent i Lluís Rigalt, la Junta General de l’acadèmia acorda la compra de la col·lecció de fotografies del Museu Britànic de Charles Thurston Thompson (1816-1868), “atendida la utilidad que tiene para el estudio del arte en todas sus secciones”,⁴⁰ que completarien l’any següent amb dues sèries: la d’*Etnografía* (sèrie I) i la de *Segells de sobirans y corporacions* (sèrie VII).⁴¹

Juan J. Parés subministrà material fotogràfic des de la seva botiga del carrer Petritxol; ens sembla interessant una factura del 30 de juny de 1873 “por una colección de fotos de cuadros de Bingham y Goupil, dibujos de Fortuny y reproducciones de las obras de Flandrin”, per una remarcable quantitat de 775 ptes;⁴² el 1875 es fa referència a la compra de 10 fotografies de contingut indeterminat⁴³ i un any més tard, se li compra la fotografia d’un sostre de l’Òpera de París (en aquell moment, en ple apogeu decoratiu, l’Òpera era un referent per a la pintura decorativa francesa), 3 fotografies de pintures de sostres de teatres,⁴⁴ i 6 grups de 3 fotos.⁴⁵

Retrobem el nom de Laurent el curs 1875-1876, en què ens consta la compra de 267 fotografies de la sèrie *España y Portugal bajo el punto de vista Artístico, Pintoresco y Monumental*⁴⁶ a *G. Honorio de Laurent* (962 ptes).⁴⁷ El lot incloïa 112 fotos de Còrdova i Sevilla per l’Escola d’Arquitectura, i 155 de tapissos i objectes d’art per a l’Acadèmia. També aquell curs, es compren a *Marcos Sala* 6 còpies de picaporta,⁴⁸ 4 fotos d’arquetes i una foto de tamany “gran” de l’Audiència.⁴⁹

Aquell curs sorgeix entre factures el nom d’un nou proveïdor, *J. Teixidor*, que s’anunciava com a *Pintor-Fotógrafo. Especialidad en artículos de pintura, escultura y arquitectura (...) Caballetes, cajas, parasoles de campaña, originales en láminas y en fotografía y todos los útiles pertenecientes a Pintura, Dibujo, Arquitectura y Matemáticas*, i que entenia la fotografia com un estri al servei de l’art. Per a l’Escuela de Bellas Artes ven aquell any 75 fotos,⁵⁰ a part de 5 fotografies per a la Enseñanza de Pintura, Escultura y Grabado agregada a la Escuela de Bellas Artes.⁵¹

El curs acadèmic 1875-1876 s’extingeix amb la incorporació a la col·lecció de l’Acadèmia d’un nou recopilatori de fotografies de dibuixos, l’*Album miguelangelesco*, ofert a Lorenzale durant la seva estada florentina.⁵²

A partir del curs 1876-1877, i fins al 1880, la compra de sèries extenses de fotografia s’atura i el volum de material adquirit esdevé molt més anecdòtic. El 1877 ve encapçalat per la compra d’una

fotografia de “1/2 hoja” de *La bella jardinera*, de Rafael (7,5 ptes.), 3 fotografies de 1/4 de full amb un canelobre de Miquel Àngel (6 ptes.)⁵³ i 13 fotografies d’un guix (a 24 ptes. la unitat), tot a J. Teixidor.⁵⁴ El 1878, també a Teixidor, es compren per un valor de 81,75 ptes., sis fotografies d’un picaport,⁵⁵ 3 làmines de paisatges i altres làmines sense especificar;⁵⁶ a París compraren 5 buidats de mans, en guix i 5 fotografies (tot per 19,50 ptes.).⁵⁷ Igualment ens consta “1 kg de fotografías” que haurien vingut de Marsella a París, i seguidament a Barcelona adreçades a la Escuela Oficial de Bellas Artes.⁵⁸

Les últimes referències a Laurent de la dècada les trobem als comptes del curs 1877-1878; entre les moltes factures per a la contractació de models naturals, trobem la compra de 15 fotografies de quadres antics i moderns de Laurent per a la de l’Escola Superior de Pintura, Escultura y Grabado subministrades per Alfonso Vellemenot,⁵⁹ representat de Laurent a Madrid.⁶⁰ Ja al curs 1878-1879, Parés ven 10 fotografies d’Egipte i 2 grans de l’Òpera de Paris per un total de 423 ptes.,⁶¹ i *Francisco Vidal*, 62 fotografies de temàtica encara desconeguda (248 ptes.).⁶² Amb ells es tanca aquest període de riques adquisicions.

Algunes reflexions sobre l’ús de la fotografia a l’Acadèmia

La fotografia com a premi

La posició emergent de la fotografia roman igualment reflectida en els premis atorgats periòdicament per l’Acadèmia als estudiants de totes les disciplines; el 1872 l’Escola manifestà la conveniència “que de la consignación de su material, aunque no muy sobrada, se destinase, sin menoscabo sensible de las demás atenciones de la Enseñanza, una parte para la adquisición de fotografías de un cuadro ó estatua celebre que se dieran a los alumnos como premio de la aprobación que obtubieran en los exámenes quincenales”.⁶³ Tanmateix, en cap cas la fotografia desplaçà completament els llibres i els gravats, que continuaren oferint-se als alumnes.

Hem detectat que al llarg de la dècada dels 1870, la compra de fotografies amb aquesta finalitat es féu sistemàticament a Jaume Serra i Gibert (1834-1877):⁶⁴ el curs 1873-1874 es preveuen “once fotografías de monumentos de España de la colección Laurent” per a ser entregades com a premi de menció honorífica als alumnes de la Escuela Provincial de Arquitectura;⁶⁵ 72 per servir de premi als alumnes de Pintura, Escultura y Grabado (9 fotografies d’estàtues modernes, 10 de bustos del natural, 5 d’estàtues del Vaticà, 10 de nus, 14 fotos de “monumentos y paisaje” i 24 de quadres moderns);⁶⁶ “una colección de fotos de diversos tamaños adquiridas en Paris, reproducción de cuadros y objetos antiguos y suntuarias” i “fotos adquiridas en esta ciudad reproducción de objetos artísticos, muebles”...⁶⁷ per a la Escuela Oficial de Bellas Artes.

Pel curs 1875-1876, tot i desconèixer el nombre exacte de fotografies adquirides amb aquesta finalitat, la despesa en fotografies per premis s’eleva a 1.283,88 ptes. i se sumen a Jaume Serra, J.B. Parés, Teixidor i Verdaguer (aquest últim els vengué “fotografías de dibujo de Maestros del Museo de Venecia”, 890 ptes.).⁶⁸

El curs 1876-1877 s’adquireixen a Jaume Serra 8 fotografies de “obras de escultura procedentes de Alemania”⁶⁹ per a *premis mensuales* a l’alumnat de la Escuela de Bellas Artes, i fotografies de dibuixos de “maestros célebres” a Verdaguer.⁷⁰ El 1877-1878, una “colección de lámines” per premis a J.

Teixidor.⁷¹ Tanca el decenni la compra a A. Teixidor de 3 fotografies per a alumnes de l'Escuela de Bellas Artes (registrades com un *carro*; [Tommaso] *Minardi*; *Virgen de Vinci*).⁷²

La convivència de la fotografia amb els suports d'instrucció tradicionals

Com he avançat al principi, queda molt de terreny per estudiar i moltes preguntes per formular i respondre en relació a la fotografia a l'Acadèmia de Belles Arts. Malgrat això, algunes línies generals es dibuixen. En primer lloc, podem afirmar que entre 1870 i 1880 la fotografia està plenament assentada a l'Acadèmia i a les escoles que en depenen i hi té un paper preponderant i propi.

En segon lloc, discernim que la fotografia té un doble ús, *mental* i *manual*: el primer, relacionat amb la contemplació, l'estudi, la comparació, l'elaboració per part dels alumnes de registres mentals d'imatges... (això entroncaria amb el que deia Martí Alsina quan afirmava que la fotografia servia “*no para aprender a dibujar, sino para ver y conocer*”);⁷³ per altra banda, l'ús més *manual*, pràctic, el de l'estudi actiu a través de la còpia, la presa de croquis i de notes, etc. Aquell ús més *mental* permetria entendre que la fotografia no tan sols estigués a l'aula, sinó a la biblioteca, i de fet, els lliuraments de fotografia sovint eren registrats pel bibliotecari de l'Acadèmia.

Per últim, s'evidencia que la fotografia coexistia amb els materials *tradicionals* bidimensionals (gravats, llibres i manuals il·lustrats amb litografies o cromolitografies)⁷⁴ i tridimensionals (model natural i motlles), arribant a provocar episodis d'*hipertròfia* del propi model: si abans la reproducció gravada o modelada podia substituir l'original en l'estudi, ara la fotografia podia arribar a reemplaçar la pròpia còpia; un exemple en són les fotografies dels models de guix.⁷⁵

La compra de fotografies va córrer paral·lela a la de llibres il·lustrats, manuals de repertoris, obres de referència com el *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque Carolingienne à la Renaissance* (1858-75), de Viollet-le-Duc o els aiguaforts de Fortuny, l'obra de Jaume Serra i de Lluís Rigalt, *Colección de modelos para la enseñanza del dibujo* (1863), els estudis a partir de Paul Delaroché o de Boucheau, el *Cours d'ornement*, de Lièvre, *Les Arts sumptuaires*, il·lustrades amb cromolitografies de Charles Louandre (1857), etc.⁷⁶ S'endevina una voluntat d'inclusió de recursos que doni a l'estudiant un ventall ampli de materials per a l'estudi. Per altra banda, els estudiants d'escultura continuen comptant amb el model natural i els motlles de guix; les despeses per “*modelos vivos, adquisición y conservación de estatuas y ropajes, adquisición de ropajes*” es mantenen.⁷⁷ Les fotografies d'obres de Pisano, Brunelleschi, Ghiberti, Donatello, Luca della Robbia o Michelangelo es mostraven amb tota precisió als ulls dels estudiants.

Les veus que el 1874 s'alçaren per deplorar una manca d'espai a l'Acadèmia, que dificultava el treball amb models naturals i els motlles en galvanoplàstia,⁷⁸ clarament corroboren que la instrucció amb mètodes tradicionals és necessària i que conviu amb aquests nous elements d'estudi que es compren en quantitats ingents. El mateix Claudi Lorenzale, posicionat al bàndol de la fotografia, no deixa passar l'oportunitat de portar material volumètric per a l'estudi: entre 1874 i 1875 va portar vasos antics, reproduccions en bronze d'objectes pompeians (amb alguna fotografia), per a l'Escola de Belles Arts.⁷⁹

Conclusió

El desdibuixament dels límits entre Acadèmia de Belles Arts i Escola de Belles Arts a Barcelona a partir de la segona meitat del XIX, fa que puguem llegir el conjunt de fotografies conservat avui a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi com una col·lecció acadèmica i alhora com un material propi de l'Escola. Fins i tot podríem parlar d'una petita pinacoteca, equiparable a la d'altres institucions com l'Acadèmia de Belles Arts de Brera (Milà, Itàlia),⁸⁰ i estudiar aquest conjunt documental des d'un punt de vista estètic, artístic, docent, històric i institucional.

La reunió de reproduccions conservades ens sembla –per la seva gènesi, característiques, contingut i ambicions inconscients i intrínseques–, una veritable col·lecció, l'estudi de la qual ens permetrà d'endinsar-nos una mica més en la comprensió del paper de la fotografia en el camp de l'ensenyament i la transmissió de models dins les belles arts i l'arquitectura a Catalunya, però també en un àmbit més ampli de les reials acadèmies i de la fotografia del XIX a Espanya.

NOTES

1. Sobre el paper jugat per l'Acadèmia de Ciències i la introducció de la fotografia a Espanya, vegeu Bernardo RIEGO, *La introducción de la fotografía en España: un reto científico y cultural*, Girona, Centre de Recerca i Difusió de la Imatge / Ajuntament de Girona, 2000. Vegeu també PILAR VÉLEZ, “La introducció i difusió de la fotografia a Barcelona (1839-1925) a través de la col·lecció Frederic Marès”, dins *Retrat del passat*, la col·lecció de fotografies del Museu Frederic Marès, *Quaderns del Museu Frederic Marès*, 8, Barcelona, 2004, p. 15-26.
2. “La peinture est morte à dater de ce jour”, citat per Johanne LAMOUREUX a “De la peinture de ruines à la ruine de la peinture. Hubert Robert et le Louvre”, *Protée*, vol. 27, 3, 1999, p. 58.
3. Walter BENJAMIN, *L'Obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica: tres estudis de sociologia de l'art*, Barcelona, Edicions 62, 1983.
4. Manuel MILÁ Y FONTANALS, *Discurso que en la sesión pública de la Academia de Bellas Artes de Barcelona, celebrada en 11 de noviembre de 1860 leyó el individuo de la misma Manuel Milá y Fontanals*, Barcelona, Librería de Joaquín Verdaguer, 1860, p. 4.
5. Jeroni FARAUDO I CONDEMINES, *Observaciones acerca de la forma física del hombre, considerada como medio representativo de la belleza ideal o artística del mismo*, Febrer 1863, Barcelona, Joaquín Verdaguer, 1863, p.16.
6. Carlos de FONTCUBERTA Y DE PERRAMÓN, *Discurso que en la sesión pública celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona leyó Carlos de Fontcuberta y de Perramón, 1 julio 1866*, Barcelona, Imp. Verdaguer, 1866, p. 11-12.
7. La seva implicació en les Belles Arts era àmplia: va ser acadèmic a partir de 1850, professor agregat dels estudis superiors de pintura a l'escola de Llotja a partir de 1851 i director de l'Escola de Belles Arts de 1858 fins a 1871.
8. Claudio LORENZALE, *Memoria sobre las fiestas que se celebraron en Florencia con motivo del Cuarto Centenario del nacimiento de Miguel Angel Buonarroti y apuntes acerca del estado de la enseñanza artística en Italia*, Barcelona, Imprenta de Francisco Sanchez, 1876.
9. Claudio LORENZALE, *op. cit.*, p. 24.
10. Claudio LORENZALE, *op. cit.*, p. 25-26.
11. “[las] reproducciones fotográficas muy perfectas y que fan una idea tan aproximada de los originales que aventajan de una manera asombrosa a los mejores grabados” a Claudio LORENZALE, *op. cit.*, p. 36-39.
12. Fotografies conservades a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona (RACBA), sense número d'inventari.
13. RACBA. Acta Junta General, 30 de març 1874.
14. A la col·lecció de la RACBA hem localitzat un conjunt de 7 fotografies idèntiques d'un picaporta en forma de drac que podrien posar-se en relació a dues compres, una feta al fotògraf Marcos Sala, per 6 “picadores”, el 12 juny 1876 (RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876) i una feta a José Teixidor, de 6 fotografies “de un picaporte” per un valor de 81,75 ptes el 25 juny 1878 (RACBA. Caixa 225. Any econòmic 1877-1878).

15. Teixidor era un dels comerciants a qui s'encarregava tasques d'enquadernació; a part d'ell, existeixen altres factures de destinatari indeterminat, com una del 15 de març de 1876 amb el concepte "pegar fotos grandes/pequeñas sobre papel" (RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876).
16. Per les citacions de material d'arxiu, utilitzo les següents abreviacions: *dos.* (per dossier); *fra.* (per factura).
17. Tinguem en compte que amb el moviment de les escoles depenent de l'Acadèmia, part del material hauria pogut sortir de l'Acadèmia.
18. Les llacunes i "desordre" en el material econòmic i la classificació desigual del material fan que alguns anys econòmics siguin difícilment reconstruïbles; per exemple, pel curs 1872-1873 consten diferents lliuraments de material per imports remarcables (lliuraments 6, 7, 8 i ss.), però només hem pogut aprofundir en el contingut del lliurement 6.
19. La revisió acurada del *Catalogue of a series of photographs from the collection of the British Museum taken by S. Thompson*, Londres, W.A. Mansell & Co, sd., ens permet veure que dels 5 volums adquirits, el de prehistòria i antiguitats etrusques són els únics complerts, pel que ens podem tornar a plantejar la ubicació actual de les làmines que manquen.
20. La fotografia i obra d'una part d'aquests fotògrafs està essent posada al dia contínuament; per exemple, en el context de l'estudi sobre els Giraudon. Vegeu Monique LE PELLEY FONTENY, *Adolphe et Georges Giraudon, une bibliothèque photographique*, París, Somogy éd. D'art / Bourges, Archives départementales du Cher, 2005 (catàleg exposició). Per entendre els fotògrafs barcelonins, vegeu per exemple, Núria FERNÁNDEZ RIUS, *Fotògrafs barcelonins a les Exposicions Universals de París i a la Société française de Photographie, 1859-1889*, XI Congrés d'Història de Barcelona, AHCB, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, 1-3 de desembre de 2009. També, Ricard MARCO, "La fotografia a Catalunya: Balanç dels darrers 25 anys. A propòsit de l'exposició Retrat del passat", dins *Quaderns del Museu Frederic Marès*, op. cit., p. 27-56. Igualment, <<http://www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/catala/activitats/congres/11congres/pdf/riusc.pdf>> [Consulta: 11 juny 2010].
21. Hem detectat que els representants de Laurent feien descomptes d'un 10%, Teixidor un 20%. Altres venedors poc assidus no en feien, com és el cas de Boadas.
22. *Nouveau guide du touriste en Espagne et Portugal. Itinéraire artistique*, Madrid, Laurent et Cie., 1880. Per una llista dels catàlegs comercials de Laurent amb fotografies d'obres espanyoles, vegeu "II. Anexo catálogos comerciales", dins de *Jean Laurent en el Museo Municipal de Madrid: retratos*, Madrid, Museo Municipal de Madrid, 2005.
23. Entre els quals destaca: catàleg de col·leccions de Roma, del Milà, de Florència; de les col·leccions de l'Albertina de Viena; de l'Acadèmia de Belles Arts de Venècia; tres de col·leccions alemanyes (Dresde i Bâle); i del *Musée du Louvre - Catalogue des dessins de maîtres de toutes les écoles reproduits en fac-simil* (1871) [catàlegs sense data, excepte el darrer].
24. Destaco el *Catalogue of a series of photographs from the collection of the British Museum taken by S. Thompson*, Londres, W.A. Mansell & Co, sd. (vegeu nota 19); el *Catalogue of photographs of pictures, frescoes, etc etc by the old masters*, idem; i el *Catalogue of Photographic views of Greece*, idem. Aquest últim conté 112 números, dels quals 45 marcats amb llapis (i d'aquests, molts referents a monuments d'Atenes: l'Acròpolis, Partenó, Erecteum, Temple de Nemea...) amb la indicació "Detalle de las fotografías pedidas para la Escuela de Arquitectura".
25. *L'art ancien. Photographies des collections célèbres par Franck. 1.000 planches d'objets appartenant à l'empereur*, París, Photographie Franck, s.d.
26. Carlo NAYA, *Catalogue Général des Photographies publiées par C. Naya*, Venècia, Imprimerie C. Naya, 1880.
27. Material no sempre conservat. Les compres assenyalades es relacionen per data de compra, des del curs 1870-1871 al 1879-1880, amb algunes excepcions.
28. RACBA. Actes de la Junta General, 29 gener 1871.
29. En aquest estadi de la recerca, és difícil contrastar les quantitats reals comprades i les avui conservades. Referent a la sèrie de la *Real Armería*, per exemple, hem localitzat 82 fotos, però el primer catàleg Laurent que li fou dedicat i que data de 1868 es composava de 300. En definitiva, ens faltarà saber si la diferència van ser les desestimades o bé si s'han extraviat.
30. RACBA. Actes de la Junta General, 15 març 1871.
31. RACBA. Caixa 219. Any econòmic 1871-1872. Comptes de l'Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona, 25 maig 1872.
32. Amb la hipòtesi que les fotografies haguessin pogut ser venudes al mateix preu que a la casa Ainaud (4,5 pessetes), parlariem d'unes 160 reproduccions. RACBA. Caixa 219. Any econòmic 1871-1872. Comptes de l'Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona, 30 juny 1872.
33. RACBA. Caixa 219. Any econòmic 1871-1872. Comptes generals, 30 novembre 1871.
34. RACBA. Caixa 219. Any econòmic 1871-1872. Comptes de la Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona, 14 març 1872.
35. RACBA. Caixa 219. Any econòmic 1871-1872. Comptes de la Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona, 30 juny 1872.
36. RACBA. Caixa 220, dos.220.2. Any econòmic 1871-1872. Comptes de l'Escuela Provincial de Pintura, Escultura y Grabado, 20 juny 1872.
37. RACBA. Caixa 221. Any econòmic 1872-1873. Fra n°7, 15 octubre 1872 (108 ptes).

38. RACBA. Caixa 232, dos.232.6. Probablement any econòmic 1873-1874. Fra. 30 desembre 1873.
39. RACBA. Caixa 221. Any econòmic 1872-1873. Comptes de la Escuela Provincial de Pintura, Escultura y Grabado. Lliurament 7, factura 6, 25 octubre 1872.
40. RACBA. Actes de la Junta General, 11 novembre 1872.
41. RACBA. Actes de la Junta General, 15 maig 1873.
42. RACBA. Caixa 232, dos. 232.6. Probablement any econòmic 1872-1873. Fra. 30 desembre 1873. Tal com explica Teresa-M. Sala, referint-se a l'activitat de Parés, "en 1875, se hallaban a la venta una colección de fotografías que reproducían los cuadros al óleo y las acuarelas de Marià Fortuny, procedentes de la Casa Goupil", Teresa-M. SALA, *La vida cotidiana en la Barcelona de 1900*, Madrid, Sílex, 2005, p. 31
43. RACBA. Caixa 232, dos. 232.8. Any econòmic 1874-1875. Comptes de la Escuela Oficial de Bellas Artes, fra. 30 juny 1875 (10,50 ptes.).
44. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876. Llibres de comptes. Fra. 12 juny 1876.
45. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període addicional). Lliurament 115.
46. El catàleg de Laurent *Oeuvres d'art en photographie. L'Espagne et le Portugal au point de vue Artistique, Monumental et Pittoresque* (Paris, Imprimerie Centrale des chemins de Fer, A. Chaix et Cie), havia aparegut el 1872, i estava compost de més de 3.000 planxes, entre pintura, escultura, armadures, arqueologia i vistes arquitectòniques.
47. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període addicional). Fra. 21 agost 1876.
48. Vegeu nota 14.
49. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període ordinari). Llibres de comptes, 12 juny 1876.
50. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període ordinari). Comptes generals, fra. 12 juny 1876 (163 ptes.).
51. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període ordinari). Comptes generals, 16 juny 1876, (13,37 ptes.).
52. Claudio LORENZALE, *op. cit.*, p. 32.
53. RACBA. Caixa 224. Any econòmic 1876-1877 (període addicional). Llibres de comptes, fra. 30 octubre 1877.
54. RACBA. Caixa 224, dos. 224.4. Any econòmic 1876-1877. Material adreçat a l'Escuela Oficial de Bellas Artes. Fra. 12 març 1877.
55. Vegeu nota 14.
56. RACBA. Caixa 225. Any econòmic 1877-1878. Comptes de la Escuela Superior de Pintura, Escultura i Grabado. Fra. 25 juny 1878.
57. RACBA. Caixa 225. Any econòmic 1877-1878 (període addicional). Lliurament 83, fra. 12 novembre 1878.
58. RACBA. Caixa 225, dos. 225.5.4. Any econòmic 1877-1878. Comptes generals, 8 octubre 1877, (a través de Ferrer Hermanos, consignatarios de vapores y buques de Vela).
59. També ortografiat *Alfonso de Willemenot*.
60. RACBA. Caixa 225, dos. 225.5.1. Any econòmic 1877-1878. Fra. 30 de juny 1878. I RACBA. Caixa 220. Comptes de la Escuela Superior de Pintura, Escultura i Grabado, factura 61 (57,14 ptes.).
61. RACBA. Caixa 226. Any econòmic 1878-1879 (període addicional). Fra. 29 octubre 1879.
62. RACBA. Caixa 226. Any econòmic 1878-1879 (període addicional). Fra. 15 novembre 1879.
63. RACBA. Actes de la Junta General, 11 novembre 1872.
64. Jaume Serra i Gibert era dibuixant i l'autor de *l'Album de la exposició retrospectiva, de obras de pintura, escultura, arquitectura y artes sumtuarias*, celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona en 1867. Vegeu Pilar Vélez, "Jaume Serra i Gibert" dins *Paisajes, tipos y monumentos*, 1, Nájera, 20 de febrer de 208, p. s/n.
65. RACBA. Caixa 232. Any econòmic 1873-1874. Fra. 20 desembre 1874.
66. RACBA. Caixa 232. Any econòmic 1873-1874. Fra. 20 desembre 1874 (150 ptes.).
67. RACBA. Caixa 232. Any econòmic 1873-1874. Fra. 20 desembre 1874 (150 ptes.).
68. RACBA. Caixa 223. Any econòmic 1875-1876 (període addicional). Comptes de l'Acadèmia. Compres 20 novembre 1876 (Jaume Serra, J.Parés i J.Teixidor) i 27 desembre 1876 (Verdaguer).
69. RACBA. Caixa 224, doss 224.5. Any econòmic 1876-1877. Compte 15 maig 1876. El justificant es troba a la caixa 223 (Comptes acadèmics 1875-1876) (37 ptes.).
70. RACBA. Caixa 224. Any econòmic 1876-1877. Llibres de comptes, fra. n°91, 21 desembre 1877 (175,25 ptes.).
71. RACBA. Caixa 225, dos.225.2. Any econòmic 1877-1878 (període addicional), 10 desembre 1878 (350 ptes.).
72. RACBA. Caixa 227, dos. 227.8. Any econòmic 1879-1880 (període addicional). Fra. 25 novembre 1880.
73. Citat per Manuel RUIZ ORTEGA, *La Escuela gratuita de Diseño de Barcelona, 1775-1808*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1999, p. 254.
74. Isabel Ortega recalca aquest lligam entre fotografia, litografia i cromolitografia en els anys 1870. Vegeu Isabel ORTEGA, "La fotografía en las bibliotecas: fuentes, bibliografía y fondos patrimoniales", a *Historia de la fotografía del siglo XIX en España: una revisión meto-*

lógica. I Congreso Universitario sobre Fotografía Española. Pamplona, 25 al 27 de novembre de 1999, Gobierno de Navarra, 2002, p. 189.

75. En tenim alguns exemples a la RACBA. Aquest tipus de fotografies continuaran en vigència després de reformes en l'ensenyament del dibuix, fixada pel decret del 4 de gener de 1900, en que directament es demana que es deixi d'ensenyar a través d'estampes, i a favor de l'estudi del cos volumètric, reforma que porta a alguns professors desorientats, a buscar en les fotografies de guixos, un suport intermig entre l'estampa i el model tridimensional. Explicat per Juan José GÓMEZ MOLINA, Lino CABEZAS GELABERT, Juan BORDES CABALLERO i al., *Fortuny-Picasso y los modelos académicos de enseñanza*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1989, p.224.
76. Totes les obres citades van ser comprades entre 1870 i 1880 i estan referenciades en la documentació econòmica.
77. RACBA. Caixa 217. Any econòmic 1869-1870. Comptes generals. 7 maig 1870.
78. RACBA. Actes de la Junta General, 30 març 1874.
79. RACBA. Caixa 232. Probablement any econòmic 1874-1875. Factura nº 27, s.d.
80. Els plantejaments de S. Paoli sobre la fotografia i les Acadèmies són alguns dels que podrien ser aplicats a l'Acadèmia de Barcelona. Silvia PAOLI, "Culture artistique et photographie. Les académies des Beaux-Arts et la diffusion du calotype", p. 46-54, dins d'*Éloge du négatif: les débuts de la photographie sur papier en Italie, 1846-1862* (catàleg d'exposició), París, Petit Palais / Florència, MNAF, 2010, París, Paris musées, 2010.